

MARTIN ŠRAJER / 17. 5. 2023

Otík jede do světa. Vesničko má středisková v zahraničních ohlasech

„Žijeme ve věku moderních technických zázraků, ve věku, kdy se zdá, že film vlastně překračuje všechny bariéry. Když se podíváme např. na film *Vesničko má středisková*, vidíme, že to je film, který vlastně patří do celého světa.“^[1] Tato prorocká slova zazněla v červenci 1986 na Volné tribuně, která se konala v Kongresovém sále hotelu Thermal u příležitosti pětadvacátého ročníku karlovarského festivalu.

Díky šuškanďe se film stal hitem mezi domácími i zahraničními návštěvníky včetně filmových kritiků. Podle zpravodaje z *The Financial Times* „denně vyvolával takovou pozornost, že byl prohlášen neoficiálním vítězem“.^[2] Divácký potenciál *Vesničky* byl potvrzen poté, co 1. srpna 1986 vstoupila do české distribuce. První milion diváků ji vidělo do konce září. V příštích měsících následovaly další tři.

Menzelova pábitelská kronika venkovského života byla přitom v Karlových Varech uvedena mimo soutěž. Tvůrci v té době již věděli, že světová premiéra proběhne na festivalu v Montréalu. Tamější dramaturgové *Vesničku* „ulovili“ o pár měsíců dřív, na filmovém trhu v Cannes.^[3] V Montréalu film získal Zvláštní cenu poroty. Pro jeho budoucí osud byla klíčová také prezentace na festivalu v Torontu, vstupní bráně na severoamerický trh.

Na konci září 1986 byl film již prodán do dvanácti zemí. Úspěšné festivalové tažení pokračovalo na mezinárodních filmových festivalech Valladolid ve Španělsku nebo Festoia v Portugalsku. Později se *Vesnička* dočkala uvedení rovněž na přehlídkách v Londýně, Vídni, Chamrousse, Paříži nebo São Paulu. Z málokteré akce přitom česká delegace odjela bez ceny.

Rostoucí povědomí o nenápadné české komedii vyvrcholilo v únoru 1987 nominací na Oscara za nejlepší zahraniční film. Z Los Angeles se sice Jiří Menzel, János Bán, šéf Filmexportu Jiří Janoušek a ústřední ředitel Československého filmu Jiří Purš vrátili s prázdnou, ale samotná účast významně zvýšila pohasínající zájem o československou kinematografii, o které po euforii šedesátých let v zahraniční dlouho nebylo moc slyšet.

Teprve v osmdesátých letech na sebe na áčkových festivalech upozornili solitéři jako František Vlášil nebo Juraj Jakubisko. Nominace na Oscara ovšem byla a dodnes je větší zárukou mezinárodní pozornosti než hlavní soutěž v San Sebastianu (*Stín kapradiny*) či Benátkách (*Tisícročná včela*, *Perinbaba*). Není proto divu, že vývoz tuzemských filmů do zahraničí výrazněji podnítila až *Vesnička*.

Jiří Janoušek v rozhovoru pro *Variety* odhadoval, že prodej domácích filmové produkce za rok 1986 přinese do státní kasy 1 až 1,8 milionu korun. Věřil přitom, že následující rok půjde díky *Vesničce* o vyšší sumu. Současně přiznal, že pro české filmy není snadné proniknout do distribuce na Západě. Prý kvůli absenci známých hereckých a režisérských jmen.[4]

Berlanga, Tati nebo Laurel a Hardy?

Autorem v úvodu citovaného výroku je indický režisér Ráméš Šarma, jehož film *New Delhi Times* (1986) si tehdy z karlovarského festivalu odvezl Cenu A. M. Brouсила. Mohla být náhoda, že *Vesničku* vyzdvihnul právě on, ale pravdou je, že obliba české kinematografie v Indii má poměrně dlouhou tradici. První festival českých filmů proběhl v Kalkatě již v roce 1949 (jeho spoluzakladatelem byl slavný režisér Mrinal Sen). Větší festival československých filmů se tamtéž konal na konci šesté dekády.

Minimálně pro východoindické publikum a filmaře tudíž nebylo jméno Jiřího Menzela a jeho krajanů zcela neznámé. Když v roce 1987 přijel do Kalkaty osobně uvést *Vesničku*, čekalo ho podle tamějšího tisku vřelé přijetí a bohatý program. Zahájil lokální filmový festival, zúčastnil se tiskové konference, televizního interview a dvou recepcí a zhlédl oceňované indické drama *Žalozpěv stezky* (1955).[5]

Recenze pro indickou mutaci *The Economic Times* na Menzelově novém filmu oceňovala hořkosladký humor a pochopení, s jakými film pohlíží na malicherné hašteření

svérázných venkovských typů.[6] Podobné kvality, tedy sympatie režiséra k nedokonalým postavám, vyzdvihovala i většina ostatních pozitivních zahraničních recenzí.

Liší se především umělecká díla a tvůrci, na které recenzenti a recenzentky odkazují ve snaze přiblížit svému čtenářstvu Menzelův styl. Ke komediím španělského klasika Luise Garcíi Berlangy *Vesničku* například přiřazuje Nuria Vidalová na stránkách předního katalánského deníku *La Vanguardia*.^[7]

Kritik píšící pro britské periodikum *Screen International* pro změnu spekuluje, zda čeští tvůrci nezamýšleli vytvořit „východní obdobu *Místního hrdiny*“, tedy satirické komedie Billa Forsytha odehrávající se ve skotské rybářské vesnici.^[8] Jako strojené ta samá recenze hodnotí očividné odkazy na Laurela a Hardyho, s nimiž se ještě párkrát potkáme.

Michel Braudeau z francouzského večerníku *Le Monde* píše, že Menzelova tvorba nemá „kousavost ani půvab Miloše Formana“. Nad rozpustilostí, smyslností a protřelostí svých postav se nerozhořčuje, ale rozněžňuje. Bez iluzí i bez hořkosti. Jako flegmatický doktor Skružný v podání Rudolfa Hrušínského. „Má rád své dva brachy Laurela a Hardyho“, podotýká Braudeau.^[9]

Na nesmrtelnou komickou dvojku si vzpomněl také Angličan John Warrington, když podával hlášení z karlovarského festivalu pro žurnál filmových distributorů. Menzelův rozmarný film v něm vyvolal „ničím nezkalenou radost“. Charakterizuje jej jako „klasickou komedii, která se točí kolem dvou postav podobajících se znovuzrozenému Laurelovi a Hardymu. Rychle ovšem dodává, že takové tvrzení není vůči Menzelovi a scenáristovi Zdeňku Svěrákovi zcela fěr, protože vytvořili velmi originální dílo.^[10]

Jako poctu americké grotesce snímek interpretoval také Éric Derobert z francouzského *Positif*, který *Vesničku* viděl na festivalu v Aurillacu. Ústřední dvojici, tedy závozníka Otu Rákosníka a řidiče Pávka, též vnímá jako českou obdobu Laurela a Hardyho. V ostatních postavách pak spatřoval podobnost s Busterem Keatonem nebo Harrym Langdonem.^[11]

Naivitu starých grotesek Menzel některými gagy oživil rovněž podle příspěvatele týdeníku *Le nouvel observateur* (dnes *L'Obs*). Konkrétně je zmíněna scéna, ve které je

mechanik Drápalík přejet kombajnem a vyvázne bez úhony. [12]

Ve Francii ještě zůstaneme, neboť právě na stránkách tamějších časopisů a novin byly publikovány některé z nejpronikavějších analýz *Vesničky*. Francine Laurendeauová z deníku *Le devoir* ocenila Menzelův jemný humor a smysl pro absurditu. Četné situace jsou však podle ní příliš předvídatelné právě pro znalce němých grotesek. Ocenila by také černější, míň shovívavý humor. [13]

Annie Copfermannová v ekonomickém deníku *Les Echos* píše, že Menzel pohlíží na vesnický mikrosvět s podobným humorem jako Jacques Tati. Pomalu plynoucí film na ní působil jako příslib prázdnin. Divák z něj prý odchází osvěžený, nabitý energií. [14]

Odkaz na Tatiho ve filmu objevuje také kritik z novin *Le Matin de Paris*. Spekuluje, že někteří lidé by uvítali, kdyby Menzel natočil více burcující dílo, nakonec ale konstatuje – se smířlivostí vlastní Menzelově normalizační tvorbě –, že by bylo „velmi hloupé odmítat potěšení a útěchu, které můžeme pociťovat při sdílení života jeho smířených hrdinů.“ [15]

Nevzrušivá venkovská idyla

Pro většinu zahraničních kritiků byla *Vesnička* odpočinkovým únikem na venkov, se špetkou poezie a hrstí hřejivého humoru. Žádné velké drama, zvraty ani sdělení. Jen chápatelné sledování života jedné vesnice. Pokud se film dotýká odvrácené stránky české každodennosti (např. shánění bydlení ve městě), tak s lehkostí, jak píše i Hubert Niogret v dalším textu, který o filmu vyšel v *Positif*. [16]

Nejdelší recenze vyšla v *Positif* v září 1987. Jean A. Gili je odlišného názoru než Niogret. Pod humorem se podle něj skrývá nekompromisní vize nedostatků socialistické společnosti. Menzel se akorát nepouští do přímé politické kritiky. Je moralistou, který nevyslovuje definitivní soudy, neříká, co je dobré a co zlé. Zůstává v pozici neutrálního pozorovatele. Podle Giliho film ukazuje, že Češi po čtyřiceti letech socialismu zůstali takoví, jak je zformovala jejich minulost, tzn. víc se starají o každodenní radosti než o budoucnost. [17]

Satirický rozměr díla zohledňuje také James M. Markham v *International Herald Tribune*. Všiml si, že součástí scény, ve které se Skružný projíždí českou krajinou a básní o jejích krásách, je záběr skládky odpadků vedle silnice. Podle recenzenta jde o

postesknutí nad tím, jak nezřízená industrializace ničí přírodu. Závěr filmu, kdy je zmařena snaha o uchvácení Otíkova domu, podle něj ale přináší naději – venkov nakonec triumfuje nad městem.^[18]

Skutečnosti, že nebezpečí přichází z města, si všímá i německý kritik Claudius Seidl, který o *Vesničce* psal pro *Die Zeit*. Přistupuje k ní v kontextu „heimatfilmů“. Cyklus, který zažíval konjunkturu v padesátých letech, byl založen na sentimentálních, moralistních obrazech německého venkova. K obnově zájmu o filmy idealizující čistotu venkova coby původního, nezkaženého domova podle něj přispělo zhoršení životního prostředí.

Křečovice dle Seidla nejsou jen vesnicí střediskovou, ale především potěmkinovskou. „Lidé tu jsou milí, životní rytmus pohodlný, a dokonce i vesnický idiot si vydělá na skromné živobytí“. Jenomže „zkorumpovaní městští funkcionáři chtějí vesnického idiota vyhnat a jeho hezký domek přestavět na daču“. „Vesničané dobře vědí, co ve svém idiotovi mají, a se selskou vychytralostí plán překazí“, uzavírá Seidl s nádechem ironie.^[19]

Janusz Skwara v polském periodiku *Kino* rozpoznává kořeny Menzelovy poetiky v literárním díle autorů jako Hašek, Vančura nebo Hrabal. Nešvary české vesnice vidí velmi pronikavě, ale se „žoviálním, švejkovským humorem“, který je dobře znám milovníkům české literatury. V závěru svého hodnocení se autor dostává k dramaturgickým nedostatkům. *Vesničku* považuje za dílo nespojité, které se rozpadá na množství epizod. Spojuje je ovšem poetická atmosféra a Menzelovo bystré pozorovatelství.^[20]

Rozsáhlá kritika filmu vyšla v lednu 1988 v britském filmovém měsíčníku *Monthly Film Bulletin*. Philip Strick považuje za základ Menzelových komedií repetici. Poté, co je divák v úvodu obeznámen s každodenními rituály postav, už se dál jen baví jejich variováním. Ve srovnání s plynulostí jiných venkovských kronik, například od Renoira (*Zločin pana Langa*) nebo Reitze (*Heimat*), je Menzelovo vyprávění útržkovité, málo soudržné.

Záměrné vyhýbání se čemukoli jinému než široce přístupné komedii pak podle Stricka vytváří zcela vybělený, veškerých komplikací zbavený svět. Nepravděpodobné závěrečné usmíření dle jeho názoru odůvodňuje pouze možnost uzavřít film variací

úvodního záběru, s Otíkem a Pávkem kráčejícími bok po boku.[21]

Rogert Ebert, který o filmu napsal pro *Chicago Sun-Times*, byl smířlivější. Chválí, že Menzel jednotlivé příběhy splétá dohromady skoro bez námahy, a činí tak s jemným, ironickým humorem. Také přední osobnost americké filmové kritiky se domnívá, že Menzelovi portrét každodenního života slouží coby nástroj k jemnému útoku na socialistickou byrokracii.

Ebert svou recenzi napsal v lednu 1987, kdy film vstupoval do americké distribuce. Ve stejné době se k němu v *New York Times* vyjádřil další z respektovaných amerických kritiků, Vincent Canby. *Vesnička má středisková* podle jeho mínění ukazuje, s jakými dramaturgickými problémy se potýká filmař v zemi, kde je vše naoko dokonalé. Samé slunce, žádné stíny. Filmu vyčítá ploché gagy i absenci naléhavosti a vztahu k reálnému světu. V závěru recenze Menzela nesmlouvavě popisuje jako třetířadého Renoira a druhořadého Formana.

V podobném duchu se nese kritika Paula Attanasia pro *The Washington Post*. Až otravně líbivý film s líným tempem a vyčpělými gagy na něj působil, jako kdyby jej zrežíroval plyšový medvídek. Během zdařilejších scén si ale divák stejně přeje, aby jedinou náplní fabule nebylo jen sledování nevzrušivého bukolického života jedné vesnice, dí Attanasio, zvyklý zřejmě z amerických kin na dramatičtější podívanou.

Vyznění většiny recenzí je v zásadě odvislé od toho, zda pisatel nebo pisatelka akceptovali malou dějovost, jednoduché gagy a epizodické vyprávění a nechali se okouzlit laskavou letní atmosférou. Pouhý fakt, kolik recenzí z kolika různých zemí je k dispozici (přičemž tento text zmiňuje jen nepatrnou část), ovšem dokládá, že *Vesnička* je skutečně film, který patří do celého světa.

Poznámky:

[1] *Texty Čs. filmového ústavu*. Praha: Československý filmový ústav 1986, s. 37.

[2] *Filmové aktuality*, č. 7, 1988, s. 33.

[3] Ron Holloway, My Sweet Little Village. *The Hollywood Reporter*, 22. 7. 1986, s. 3.

[4] *Filmové aktuality*, č. 21, 1987, s. 22.

- [5] *Filmové aktuality*, č. 7, 1988, s. 33.
- [6] Tamtéž.
- [7] *Filmové aktuality*, č. 7, 1988, s. 28.
- [8] QSF, My Sweet Little Village. *Screen International*, č. 629, 1987, s. 23.
- [9] *Filmové aktuality*, č. 7, 1988, s. 48.
- [10] *Filmové aktuality*, č. 3, 1987, s. 140.
- [11] Eric Derobert, 7e Rencontres cinéma – monde rural. *Positif*, č. 313, 1987, s. 60–61.
- [12] *Filmové aktuality*, č. 7, 1988, s. 38.
- [13] *Filmové aktuality*, č. 9–10, 1986, s. 27.
- [14] *Filmové aktuality*, č. 4, 1988, s. 40.
- [15] Tamtéž, s. 47.
- [16] Hubert Niogret, Vesnicko ma strediskova. *Positif*, č. 305–306, 1986, s. 43.
- [17] Jean A. Gili, Mon cher petit village. *Positif*, č. 319, 1987, s. 68–69.
- [18] *Filmové aktuality*, č. 7, 1988, s. 26.
- [19] Tamtéž, s. 26.
- [20] Janusz Skwara, Żart, kpina i ironia. *Kino*, č. 3, 1987, s. 47–48.
- [21] Philip Strick, My Sweet Little Village. *Monthly Film Bulletin*, č. 648, 1988, s. 22.